

Combat i risc de la historiografia de l'art

(El cas T.M.G.F.D de la revista Destino en els anys 70)

Taula rodona amb els components del col·lectiu TMGFD: **Francesc Miralles, Francesc Fontbona, Joan Ramon Triadó i Joaquim Dols.**

Presentats per **Rosa Maria Subirana**

Rosa Ma. Subirana. *Presentació*. Bona tarda, en primer lloc em presentaré.

Sóc Rosa Maria Subirana Rebull i aquesta tarda m'ocuparé de moderar l'acte convocat per l'Associació Catalana de Crítics d'Art amb els components del col·lectiu TMGFD dins el cicle de conferències i debats a l'entorn de la crítica d'art.

Soc professora titular de la Universitat de Barcelona on, en el departament d'Història de l'Art, s'imparteix una assignatura dedicada a l'Art Català Modern i Contemporani. Actualment només m'ocupo dels continguts de Modern, és a dir, dels segles XVI, XVII i XVIII, però fins fa uns anys també explicava l'època contemporània. Quan havia de referir-me a la crítica de l'art del segle XX català, sempre m'agradava evocar la tasca portada a terme per aquest col·lectiu que els anys '70 publicava setmanalment a les pàgines de la revista *Destino*. Els posava com a exemple d'una crítica valenta i combativa que, en el seu moment, va aixecar molta polseguera. Els seus components eren molts joves aleshores. Excepte el responsable del grup, Francesc Miralles, tot just acabaven de llicenciar-se. Recordava, també, les rèpliques que els feia en els seus articles Rafael Santos Torroella, on es referia a ells en to despectiu anomenant-los els "*tesina boys*", tot insinuant que no tenien encara els coneixements suficients per a opinar. Però, malgrat les discrepàncies d'aquest i d'altres artígrafs, em ratificava en l'opinió que aquesta va ser una etapa força interessant i un referent important.

Quan els companys de l'Associació Catalana de Crítics d'Art em va demanar de suggerir alguna idea per a les conferències que volien programar dins el marc de la celebració dels 25 anys de la fundació vaig proposar aquest tema, el qual considerava idoni per la vinculació de la crítica amb el món universitari.

El col·lectiu TMGFD el va formar Francesc Miralles, aleshores professor del Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona; i ho va fer amb un grup d'exalumnes que ja havien destacat en la seva etapa de formació. El pas del temps ha demostrat que la seva elecció fou un encert, ja que, al marge del treball realitzat a la revista *Destino*, tots ells han aportat un considerable bagatge historiogràfic a la literatura artística catalana.

Començaré, doncs, les presentacions amb qui va ser el creador del grup: Francesc Miralles. Com ja he dit abans, era en aquells moments professor de la Universitat de Barcelona (i sempre he lamentat que deixés la docència; penso que ha estat una lamentable pèrdua per als alumnes de la nostra Facultat). Les seves lliçons estaven impregnades d'un contingut analític, crític, precís i punyent que, lògicament, va quedar reflectit en la tasca desenvolupada a *Destino*. Esperit que d'alguna manera ha continuat vigent en moltes de les seves aportacions crítiques des de la secció corresponent de *La Vanguardia*, així com en la resta de les seves publicacions historiogràfiques.

Francesc Fontbona, al igual que els altres membres del col·lectiu, no ha continuat vinculat en el món de la crítica de la mateixa manera que ho ha fet Miralles. Especialitzat en l'art del segle XIX i principis del XX, és autor de nombroses publicacions. Actualment és el responsable de la secció de dibuixos i gravats de la Biblioteca Nacional de Catalunya i referent important per a molts investigadors. En el seu *currículum* figura el nomenament d'acadèmic de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi.

Joan-Ramon Triadó va dirigir les seves passes cap a docència universitària. A més de nombroses publicacions, la major part dedicades a l'època moderna, especialment als

segles XVII i XVIII, des de la Universitat de Barcelona ha dirigit múltiples tesis de llicenciatura i de doctorat, així com articles, comunicacions a congressos... tot plegat ocupant-se del patrimoni d'una època que a Catalunya es té erròniament, i segurament també per desconeixement, en poca estima. Gràcies a la seva tasca de recerca personal i de direcció s'ha pogut anar omplint un dels nostres grans buits historiogràfics, alhora que afavorir la valoració del període.

Joaquim Dols és, sens dubte, qui menys he tingut l'oportunitat de tractar. No obstant això, en tinc lloables referències del seu pas pel Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona com a un dels seus alumnes més brillants. Dedicat a la docència universitària, imparteix les seves classes al Departament de Dibuix de la Facultat de Belles Arts de Barcelona, des d'on ha publicat nombrosos treballs teòrics i ha experimentat en el camp dels audiovisuals.

Acabaré les presentacions referint-me a Manuel Gudiol, qui no ha pogut estar avui amb nosaltres i m'ha demanat que el disculpeixin. Fill del conegut historiador català Josep Gudiol, va heretar gran part dels coneixements d'aquest. Personalment he tingut l'oportunitat de poder gaudir de la seva erudició en diferents ocasions. Tot i que ell no ha fet un treball historiogràfic com els altres components d'aquesta taula, la seva tasca dins el comerç de l'art ha esdevingut interessant. Penso que dins aquest àmbit és important que hi hagi gent amb consolidats coneixements artístics, ja que són ells els qui en moltes ocasions poden recuperar de l'oblit peces que, si bé pot ser que tornin a mans privades, altres vegades han estat adquirides per institucions públiques i, per tant, recuperades per a tots nosaltres.

No em vull allargar més en la introducció, ja que són ells els protagonistes d'aquest acte. Així, doncs, els passo la paraula.

Francesc Miralles. Jo només vull subratllar dues coses, perquè les demés ja aniran sortint, sobre metodologies, discussions...

La crítica que realitzàvem es feia de comú acord. Es a dir, en el fons era gairebé com un pensament de grup. Bàsicament teníem tres apartats dins la revista *Destino*: un article importat d'ideologia, més o menys ampli; un article de crítica d'una exposició; i després teníem un petit paràgraf que hi havia una interrogació i una admiració i que em dèiem "Els porqués" perquè sempre eren preguntes. Tot reflectia un esperit, que podíem dir-ne, més o menys comunitari. Cada article o crònica d'exposició el realitzava una persona concreta, però es discutia quin tenia que ser el sentit de l'article d'aquella setmana. I aquestes preguntes que en el fons eren molt curtes... es discutien àmpliament paraula per paraula, i dos o tres preguntes ens portaven un parell d'hores la discussió per posar-nos d'acord... En el fons, aquest sentit comunitari, no era el pensament d'una persona sinó una aquiescència comuna.

I després, el que això representava era que significava un canvi generacional. Un canvi generacional, que ve reflectit pel famós article dels "tesina boys" que en aquell moment es va fer tant famós i que va escriure en Santos Torroella de manera tant despectiva. Però aquesta to despectiu el fa enormement positiu, en el sentit de que va encertar amb allò dels "tesina boys"... Fins aquell moment, tota la crítica artística estava realitzada per literats poetes, i per primera vegada, podríem dir, la crítica d'art l'agafaven unes persones més tècniques o universitàries, amb una preparació més o menys específica cara a l'art.

Evidentment, que aquest no era el punt que inquietava... tant les preguntes com l'article de fons representaven una ideologia bel·ligerant. I no inquietava el que realment fóssim universitaris, sinó aquesta bel·ligerància. Aquesta bel·ligerància era lògica en quant tractàvem d'allunyar-nos de tota aquesta literatura i poesia que hi havia en el substrat de la crítica literària... De moment res més, aquests dos punt d'entrada crec que són quasi com essencials per començar a parlar del que va representar el TMGFD, que són les inicial que els cinc que conformàvem el grup establertes al revés: T, Triadó; M, Miralles; G, Gudiol; F, Fontbona; i D, Dols. Potser aquest fet de posar-les ja al revés ja és prou significatiu d'uns certs plantejaments.

Francesc Fontbona. Bé, estem parlant dels anys 1973, 1974 fins el maig del 1975. És a dir, estem parlant de fa força anys, i fins i tot, no de la predemocràcia, sinó de l'època franquista final.

Cal dir que hi havia gent que preguntava què volia dir allò de les lletres, i no sempre ho explicàvem, i fins hi tot hi havia qui pensava que la G era de Daniel Giralt-Miracle, qui també escrivia a les mateixes pàgines d'art com a corresponsable. Però en Daniel, en aquest sentit, es va mantenir a part del T.M.G.F.D.; ell feia el seu article i les seves crítiques però no estava integrat en el nostre col·lectiu.

Ens reuníem realment cada dilluns al vespre... i per fer aquestes petitíssimes notes interrogatives o exclamatives ens hi passàvem moltíssimes hores. L'article de conjunt ens l'autoencarregàvem alternativament a un o un altre membre, però després el "pentinàvem" la resta dels integrants del grup.

En aquella època les pàgines d'art dels diaris acostumaven a ser bàsicament de crítica d'exposicions. Val a dir, en aquest cas, que en Santos Torroella era una excepció perquè ell feia una doble o triple pàgina al *Noticiero Universal* on hi havia crítica, hi havia assaig, hi havia notícies i moltes coses més. Però en general, el que hi havia d'art a la premsa sempre eren gasetilles d'exposicions. I nosaltres ens vam plantejar fer una pàgina d'art que no parlés només de l'actualitat a través de les exposicions, sinó que parlés de problemes urbanístics, que parlés d'edificis modernistes -o més antics- que anaven a terra, que també parlés de les exposicions del moment, que parlés de la plaça de Lesseps, d'edificis de Puig i Cadafalch amenaçats (en el salvament de can Colet hi vàrem influir sens dubte), i que parlés de museus.

Jo diria, que potser en aquell moment el que més ens preocupaven eren els museus. Per això, paral·lelament, en la mateixa època, just en el mig d'aquell període del 73, 74 i mig 75 vam treure aquell llibre conegut com "el llibre vermell dels museus" i que es

titulava *El museo de arte, proyecto de planificación y sus posibilidades en Barcelona*. I tot i que no es va fer des de la pàgina de *Destino*, si que el vam fer els mateixos d'aquesta pàgina més un altre company, Xavier Virós. I aquest fet va marcar molt la nostra incidència a les pàgines de *Destino*.

Jo diria que de museus en parlàvem més que d'altres coses. L'enunciat d'aquesta taula rodona parla de "combat i risc", i semblen paraules força retòriques: ja podem imaginar-nos el risc d'uns senyors que parlen d'art en una revista... Doncs bé, un cert risc hi era, perquè tots nosaltres estàvem interessadíssims pel món dels museus i cap de nosaltres va entrar a treballar en cap museu, cosa que no va ser precisament per falta de vocació... Sinó que va ser, perquè en aquell moment la nostra posició amb la política museística va ser frontal (i llegida ara, fins i tot en part injusta). Amb els anys, parlant amb en Joan Ainaud, que era el director general dels museus de Barcelona en aquella època -ara ja mort-, amb qui aleshores estàvem brutalment enfrontats, quan l'has conegut posteriorment i hi has xerrat més, veus que tot allò que li tiràvem en cara, ell era el primer en doldre's de que allò fos així. Però, el fet és que aquells vocacionals dels museus no van entrar mai a treballar a cap museu, i que fins i tot algú va demanar el nostre cap des de l'Ajuntament de Barcelona que era qui gestionava els museus...

Joan Ramon Triadó. Bé, jo el que volia dir en principi, des del meu punt de vista com a professor de la Universitat, que es té que reconèixer, en aquest cas, el tarannà molt obert i fins hi tot generós de Francesc Miralles que confià en nosaltres: uns alumnes que tot just acabaven de sortir de la Universitat, amb uns coneixements puntuals, però amb uns desconeixements gairebé totals... En Francesc Miralles hagués pogut continuar amb la crítica dins de la revista *Destino*, junt amb Daniel Giralt-Miracle, però en canvi va voler fer equip. Un equip que amb el pas del temps cadascú agafa el seu propi camí i ens distanciem, i avui per sort ens retrobem.

Bé, hi havia risc, i també hi havia, per part nostra, una valentia que amb el pas del temps s'apaivaga força. Nosaltres anàvem directes, directes en casos molt concrets.

Recordo que vaig fer un article dins una sèrie sobre *art versus públic*, en la qual parlava de la ciutat, dels canvis de la ciutat, d'allò que podrien anomenar *landart* i que es podia relacionar amb coses concretes, com per exemples els aparadors de Vinçon que per a mi eren una mostra d'art interessant de destacar. I se'n va ocórrer un dia dir, sobre les estàtues de Josep Granyer de la rambla de Catalunya, que –ho dic en castellà– "encorsetaban"... I, caram!, que has dit d'en Granyer. Tots els amics d'en Granyer que es reunien a la galeria Sira van escriure una carta preguntant qui era aquell indocumentat... I per sort en aquell cas van sortir a la palestra persones com en Daniel Giralt Miracle i en Francesc Miralles defenent-me, ja que era professor de la Universitat. Un professor que en aquell moment era un simple PNN que anava com podia i cobrava poquíssim, però bé, va succeir això. Després curiosament, l'Enciclopèdia Catalana quan va fer l'article d'en Granyer, me'l va encarregar a mi... I evidentment, a mi m'agradava molt en Granyer, el que no acceptava eren aquelles escultures de petit format passades a un format gran, i per sort només han quedat les dues dels extrems de la rambla, perquè la idea original era posar-ne a cada una de les cruïlles.

Moltes vegades penso en aquell moment en què em vaig dir: "...i perquè et dediques als vius?, podent-ho fer dels morts". Si per exemple parlo sobre una obra de Rubens que em sembla fluixa, en Rubens es quedarà tant ample, no em dirà res i possiblement ningú sortirà a dir res. En canvi amb els artistes vius, te'ls pots trobar pel carrer, i et poden quasi violentar. Però es que ara cada vegada tinc més ganes de tornar a la crítica. I tornaré a la crítica combativa, a aquesta crítica on es poden plantejar qüestions urbanístiques... Sembla que els que sortim d'història de l'art no ens podem ficar amb l'arquitectura. Ara per exemple estic impartint una assignatura d'urbanisme dins de la història de l'art... I cada dia em plantejo problemes actuals, perquè sinó l'arquitectura en mans dels arquitectes és força partidista.

Bé, podria parlar d'altres coses, però crec que allò important era aquell ambient –que ja s'ha comentat aquí– on tots arribàvem al final a un acord. És a dir, quan fèiem TMFGD és que ho signàvem tots. I això crec que és molt important. I no s'han donat gaires més

casos de crítiques de grup. I fins el final vam estar units, després es va desfer aquesta col·laboració, però sempre ens ha quedat aquell record d'aquell temps.

I amb el pas dels anys, el que intento fer amb el meus alumnes és que veritablement entrin en la crítica d'art i entrin d'una manera valenta. Es a dir, no perquè una exposició la fa "la Caixa" s'ha de dir que és molt bona, per no posar-te en contra de "la Caixa"... Aquí s'ha dit que per ser tant bel·ligerants hi havia un risc, i evidentment hi havia un combat. I aquest combat és el que s'hauria de recuperar en les noves generacions que surten de la Universitat.

Joaquim Dols. Jo sóc la D del Dols i era el darrer. Em van col·locar al final perquè quedava maco...

El primer moment, quan en diuen de participar en aquesta taula rodona em fa com la punyeta: tenir que fer autohistòria, sense cap mena d'interès. La segona, no em faig preguntes perquè tampoc tinc clares les respostes... i ara aniré cap allà. No tinc ganes de tirar trenta anys enrera... però després penses per primera vegada no tens que anar a l'hemeroteca, perquè érem nosaltres i les respostes les tens més o menys clares.

Que treballàvem molt ?, doncs ens ho passàvem molt bé i sortien coses. El meu record, la meva vivència, eren de les reunions de nit i que ens ho passàvem fantàsticament bé fent allò que ens venia de gust.

El treball que fèiem a *Destino* no era menys del que podíem fer els dissabtes treballant (que pràcticament ens retrobàvem) a Enciclopèdia Catalana. El que intento dir és que no érem gent que ens havien trobat en un departament d'història de l'art perquè ens agradava l'art. Ens interessava l'art, potser en una vessant historicista, però no exclusivament. I quan dic art, vull dir allò que entenia un departament d'història de l'art i aquell altre que no entenia. Hi havia un comú entre el que ens agradava, interessava,

preocupava... i cadascú ho conjugava, ho declinava a la seva manera. Però, sobretot, ens interessava l'art.

El TMGFD era de risc, però per arriscar-se cal estar preparats i això era l'únic per al que no estàvem preparats. Era l'únic per al que no se't prepara. Se't prepara per parlar de morts (com deia en Joan Ramon Triadó), però no de vius. Es fotudíssim i no se sap com ho has de fer... En aquelles crítiques que fèiem hi havia un grau de risc que venia més donat pel fet de tenir ganes de fer-ho. I t'hi poses, improvises i ho tires endavant... I tot això succeïa dins i fora dels TMGFD i dins i fora de les pàgines de *Destino*.

Enrenou: Al cap d'uns mesos sabíem com es podia generar enrenou, però el vam aprendre, el vam aprendre perquè, allò, i per la meva sorpresa (i parlo en primera persona) allò que dius aquí no passa res, però si ho dius allí s'enfonsa el món. Aquesta sorpresa, que per mi va ser absolutament fonamental, és la que vam practicar: Ho dèiem. Simplement, ho dius, no ho dius, t'ho penses tres vegades, estem d'acord amb dir-ho, doncs ho diem...

Si s'entén per un grup un equip, no érem un equip. Era més una *jam session*, que fixats en aquest sentit. Des del principi anàvem fent el que érem: érem profundament diferents -i fantàstic- i acceptàvem les coses en comú.

Enrenous, diferents, art... potser al final s'acaba per on s'ha començat. Per primera vegada semblàvem gent més o menys viva que el que feia era com per no fer carrera (no fèiem massa carrera) entre altres que potser pensaven massa en la carrera que estàvem fent. I això, més que per la joventut o no, penso que es el que podia sotragar una mica... La possible mala llet des de dins: ja n'hi ha prou de criticar, ara sigues tu el maco i fes-ho... I a veure que passarà. Atreveix-te ara a dir-ho i escriure-ho...

Personalment, i sense cap mena de visió històrica ni arqueològica, si la T em diu que la M ha dit que vingui aquí la D per a pensar en el passat, m'amoïna molt....

Barcelona, 14 d'octubre de 2003